

A HÚSZ ÉVES SÁROSPATAKI MŰVELŐDÉSI HÁZ

Interjú Makovecz Imre építőművésszel

– Tavaly ünnepeltük a sárospataki művelődési ház megépítésének, átadásának huszadik esztendejét. A sárospataki művelődési háznak története és bizonyos legendája is van. Túl azon, hogy „adminisztratív okok miatt” hosszasan készülődtött az épület, hiszen 1975-ben kezdtek hozzá, de csak 1982-ben tudták átadni, azt hiszem, az épület az ön építőművészi pályájának is, de valamiképpen a magyar művelődés, kultúra történetének is emblemikus állomása. Fordulópontot jelent abban az értelemben, hogy a művész és az úgynevezett elit értelmiség, kilépve szűkebb szakmai-művészi territóriumából, ekkortájt fordult határozottan a közösek felé, és kereste az emberekkel az élő kapcsolatot. Ön hogyan emlékezik vissza erre az időszakra?

– Sok minden párhuzamosan történt azokban az években. A hatvanas évek végén jártam először Románia területén. Olyan világ volt akkor, hogy a pótkerék fellnijében vittük a magyar nyelvű Bibliát, amit a Kálvin téri református templom irodájában szereztünk be. Sose felejttem el, Kolozsváron Almási István népzene-tudós lakásában egy kis csempész-magnón vettem föl – nem közvetlenül, hanem hangzás által Kallós Zoltán katonai hátizsákban odahozott Teslájáról – mezősegi hangszeres zenét, amit a határon eldugva hoztam haza. A Prizma 13 iparművész csoport tartott ülést a lakásunkon az egyik szobában, a másik szobában pedig Halmos Bélával és Sebő Ferencsel ültünk. Ők a Ki mit tud?-on gitárral énekelték a népdalt. Megkérdeztem tőlük, hogy „instrumentális népzene érdekel-e benneteket”? Mondták, hogy igen. És akkor lejátszottam nekik azt a zenét, amit áthoztam Kallóstól. Aztán a hetvenes évek legelejétől kezdve Zelnik József komoly háttérmunkájának eredményeképpen úgynevezett népművész tábort szerveztünk Tokajban. A Szigetköz csücskén építettünk egy házat. Régi, természetes kerámia kiegészítéssel, szövéssel és hasonló dolgokkal foglalkoztunk. Éveken keresztül vezettem a tábort, Zelnik a *Nomád nemzedék* című könyvében sokat ír erről is. Ezekkel párhuzamosan folyt az az építész munka, amivel én foglalkoztam.

Azokban az években egy olyan folyamat indult el Magyarországon, amilyen Európában, Nyugaton és Keleten egyaránt, elképzelhetetlen volt. Megpróbáltuk a parasztművészetben megtalálható sokezer éves kultúrát újra a felszínre hozni, és azon keresztül impulzust gyakorolni arra az elviselhetetlen totalitárius rendszerre, amelyik Aczél elvtárs rendkívül eszes technikájával a kultúra területén a „három T” elve és gyakorlataként vált ismertté, s amelynek az volt a célja és az eredménye, hogy a valódi tehetségeket félreállítsa, a gyenge gerincű, közepes művészeket pedig, ha csak a legkisebb gesztust is teszi az ideológia irányában, támogassa. Beke Pállal, Varga A. Tamással és többekkel együtt a sors úgy hozott össze, hogy a sárospa-

taki művelődési házat a munkahelyi főnököm és a minisztérium egyként támadta –, annak ellenére, hogy én meglehetősen agyafúrt taktikával próbáltam kikerülni az aczéli kultúrpolitika csápjait. Végül Bekéék a Népművelési Intézet művelődési otthon osztályán keresztül hivatalosan megerősítették, hogy a terv, amit én csinállok, az jó, az a korszerű népművelés elvárásainak megfelel. Nagyon hálás voltam ezért a gesztusért, és aztán együttműködtem velük. Jártuk az országot, így került sor a zalaszentlászlói faluházra, és sorolhatnám a zalai, jászági falvakat. Én közben elvesztettem az állásomat, mert a sárospataki tanács – hátsó sugalmazásra – a művelődési házat megépíthetetlennek minősítette, sőt az állásommal együtt elveszítettem a tervezői jogosultságomat is, mert akkor az vállalathoz kötött volt, és nem személyhez. Így kerültem a Pilis Parkerdő Gazdasághoz, ahonnan mint művezető ki tudtam jární Sárospatakra. Tehát tulajdonképpen mind az állami ideológia, mind a közigazgatás, mind a kollégák ellenében sikerült azt az épületet megépíteni.

– A hatvanas-hetvenes évek falusi-kisvárosi művelődési házai általában betonmonstrum voltak. Rendszerint egy nagy előtér fogadta a belépőt, aztán itt-ott kisebb szobákat lehetett sejteni. Az ön által épített faluház nevében is jelzi, hogy másként gondolkodtak a kisközösségek kulturális épületeiről. Miben különbözött funkcionálisan a faluház a szokásos művelődési házaktól? Egyáltalán szükséges-e, hogy egy építésznek népművelési, közművelődési elképzelései legyenek, vagy elegendő, ha megvalósítja egy másik „szakma” elgondolását?

– Gyorsan a második kérdésre válaszolok. Az építésznek soha nem elég a szakmai tudás. Ha egy építész csak szakmailag közelít valamihez – ami nincs is egyébként –, akkor az rossz építész. Akkor is, ha csak egy családi házat tervez. Ha nem érdekli, hogy az emberek hogyan élnek, de a vonatkozó építési szabályokat betartja, egy közepes színvonalú, lakható lakást épít. De ha odafigyel arra, hogy mit szeretne az asszony, hány gyereket akar, mivel foglalkozik a család és így tovább, akkor másmilyen lesz az épület. Ugyanígy van ez a művelődési házzal, a templommal és bármilyen épülettel. A mi témánknál maradván: egy építészt kell hogy érdekelje, hogy Magyarországon a háború előtt egy ezer fős faluban – túl az iparegyleten, túl a kereskedők kamaráján – legalább négy egyesület létezett, a katolikus leányegylet, a legényegylet, és így tovább, olvasókör, rengeteg mindenféle, hiszen ha egy társadalom szellemileg erős, a koherencia nagy, akkor az integráció következtében az emberek sok olyasmivel foglalkoznak, ami közös. És mi a közös? Közös a szülőföld és közös az a szellemiség, amely mindannyiunk számára rendelkezésre

ÜZENŐ

áll. Ha visszaemlékszünk, ezeket mind fölszámolta a kommunizmus, és egyetlen kultúra lett. Annak a kultúrának az volt a lényege, hogy van egy nagy terem, van egy akármilyen kicsi, de színpad, a színpadra föl lehet tenni egy asztalt vörös lepellel és a népköztársaság címerével, Sztálin képével vagy akármmivel. Fönt ülnek az „okosok”, lent ülnek a „hülyék” – a termelés-elosztás elve működik a kultúrában is, hiszen a kultúra felépítmény; nagyon egyszerű. Mi kell ehhez? Először is az kell, hogy a biztonság és az éberség működjön. Tehát az előcsarnokban kell legyen egy üveggel körülhatárolt terület, ahol egy megbízható portás van, aki, ha belép valaki a házba, és az történetesen nyitva van, akkor azt kérdezi, „maga hova megy, meg kit keres, meg ki küldte”. Mi pedig arra gondoltunk, hogy ezt meg kell szüntetni, ezt a bizonyos „portát” likvidálni kell. Ferenc István diplomamunkája alapján átmenetileg azt találta ki Varga A. Tamás, hogy olyan kinyitható és elmozdítható szekrényeket és eszközöket kell elhelyezni az előtérben, ahol az emberek például varrhatnak, bizonyos tárgyakat elkészíthetnek, olvashatnak, mert a szekrény tele van könyvvel, folyóirattal, tehát eleven az egész tér. Valamint azért is találta ki, mert ezekben a házakban az előcsarnokon, a nagytermen és néhány apró helyiségen kívül nem is volt más.

Amikor az újról gondoltunk, azt mondtuk, hogy olyan univerzális teret kell létrehozni, amely alkalmanként színházi összejövetelekre, bálra, találkahelyre egyaránt megfelel – most a zalaszentlászlói faluházra emlékszem –, ahol az öregeknek ennivalót is osztanak, sőt az öregek nézhetik, hogy a gyerekek hogy tornásznak. Tehát megpróbáltuk közelebb hozni azokat az embereket, akiket a szocializmus szétválasztott. Ez nem volt megfogalmazva, hanem ezt így csináltuk. Egészen addig, hogy a gyáva tanácselnököket bátor tanácselnökökhöz vittük el autóbusszal (a Népművelési Intézet ezeket az utaztatásokat támogatta), összejöveteleket szerveztünk, és arról beszéltünk, hogy hogyan kellene élni, és hogy kulturális egyesületeket kellene szervezni. Ez 1975 után vált aktuálissá, amikor a VÁTI tudományos irodáján miniszteri megrendelésre a járással és a megyékkel szemben kidolgozták az ország regionális új rendszerét. Konrád György, Szelényi Iván és mások dogoztak ott, akik az egész átalakítási tervet hivatali munkaként elvégezték. Ennek eredményeként az akkor még 3300 magyar településből 1700-at szerep nélkülivé minősítettek, a többiből körzetközpontot és stagnálásra ítélt települést csináltak. Rendeleti formában pedig úgy érvényesítették, hogy első lépésben a térszeket egyesítették, aztán az iskolákat körzetesítették, s csak eztán következett a közigazgatás körzetesítése, az egészségügyé, stb. Ekkor mondták a kis településeken élő emberek a gyerekeiknek, hogy „ti menjetek el”. És egy hatalmas tömeg indult a városokba, ahol mesterségesen létrejött egy hatalmas lakáshiány, amire tizenkét szovjet házgár behozatala volt a válasz. Akkor keletkeztek a földönfutó, paraszt ivadékok, számukra pedig a tízszintes, ötvenhárom

négyzetméteres lakások.

Ebben az időben, egészen a nyolcvanas évek végéig rengeteg faluházat terveztünk Békésszentandrásról kezdve az ország legkülönbözőbb pontjain. Addigra én már – 1983-ban – magánirodát nyitottam. Fiatal emberekkel jártuk az országot, és meghirdettem a falu és a város revitalizációs programját, ami azt jelentette, hogy a tönkretett településeinket fel kell éleszteni. Nem csak az infrastruktúra volt rendkívül módon elmaradott, hanem mint rekvizítumokat, tárgyak formájában őriztük az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek összes következményeit: a betört üvegű faliújságtól a traktorral megnyomott korlátokon át a betemetett árkokig, amelyek nem vitték el a felszíni vizet, a tartóhatatlan állapotokat. Magammal vittem a népművelőket, Vargát, Szentpéteri Zolit, és helyi művelődési központok nagyon tehetséges társaságából országos hálózatot sikerült létrehozni. Azonban ennek a folyamatnak a rendszerváltás, a kilencvenes évek eleje véget vetett. Másfelé fordultak az emberek, más irányba voltak kénytelenek fordulni. Mert a legelemibb közösségi és anyagi érdekeiket egyre keményebben veszélyeztette az az erős centralizációs politika, amit most már a tőke révén hozott létre a központosításra mindig rendkívül hajlandó „szocialista” vezetés.

– Már egy 1992-es interjúban olvastam erről a csalódásról. Én viszont azt gondolom, hogy most, az ezredforduló körül, főleg a nyugat-dunántúli falvakban újra életre kelnek, működnek ezek az egykor megépített faluházak. Azokban a falvakban, amelyek gazdaságilag megerősödtek, nagyon erős a lokálpatriotizmus, és keresik a közös lét és a kultúralódás lehetőségeit.

– Ahol elegendő földet tudtak venni és bérelni, ott megindult, hogyne! Most is jó néhány faluval vagyunk kapcsolatban országhatáron belül és kívül. Petőhelyén például templomot építettünk és megpróbáltuk életre keltetni a jó fekvésű települést. De sokkal nehezebb volt most, mint a nyolcvanas évek elején.

– Érdekes paradoxon, hogy a lefojtás évtizedeiben aktívabbak voltak az emberek, mint most...

– Nem az emberekkel van probléma, Petőhelyén a rendőrrel van probléma! Azokkal a régi káderekkel, akik annak idején nem mertek szembeszállni azzal a folyamattal, amit mi indikáltunk, most mindent megtesznek, hogy megakadályozzák. Például Petőhelyén azt, hogy templomot lehessen építeni, hogy előre lehessen haladni. A nyolcvanas években a pártapparátusban lévő embereknek egy jelentős része igenis Magyarország fennmaradásáért dolgozott, és nem azt a nótát fújta, amit az ipari lobbis a kommunistákon belül képviselt. Szűrös Mátyás, Pozsgay Imre és mások abszolút partnerként működtek. Ma ez nem létezik. Azok az emberek, akik annak idején Pozsgay, Szűrös és mások oldalán álltak, és megpróbálták Magyarországon komolyan, intelligensen és szívbéli módon viselkedni, azok hallgatnak. Azok a szélsőséges elemek pedig,

akik akkor is azok voltak, most sokkal gátlástalanabban háborúznak velünk.

– A hetvenes-nyolcvanas években a magyar kultúra képlet szinten adott választ arra a kulturális föllazulásra, amit a szocialista-kommunista kultúrpolitika tényre eredményezett: a népi kultúrának egy hihetetlenül erőteljes és páratlan reneszánsza lett a válasz. Azt hiszem, igazából akkor épült be a magyar kultúrába a népi kultúra. A tánc-ház mozgalomra gondolok, aztán az újnépi írók mozgalomára, amelynek reprezentatív része volt a határon túli magyar irodalom. Akkor a paraszti kultúrának volt egyfajta egyetemesen elfogadott presztízse, ma olykor köznevelés tárgya, és anakronizmusnak minősül.

– A magyar parasztművészet reneszánsza nem vidékről indult el, hanem nagyon érdekes módon, városi folklór formájában, városi kultúra formájában adott impulzust a vidéknek is. Ez Európában példa nélküli, mert valóban hihetetlen értékek kerültek felszínre. A rendszerváltozástól kezdődően azonban elindult egy rendkívül erős háttér-munka minden olyan művészeti és egyéb megnyilvánulással szemben, amely ezt a szellemiséget képviseli. Az én szakmában is és másutt is. Jött helyette egy mesterségesen létrehozott különös kettősség, poláris ellentét, amely leegyszerűsítve úgy hangzik, hogy a nemzetközi nagytőke oldalán az avantgárd és a nemzetközileg értékesíthető művészet pártolása, a másik oldalon a hatalomban soha nem volt, a kontraszelekció ellenére létrejött szellemi felfogás helyezkedik el. Jóllehet ez utóbbi képviselői soha nem támadtak senkit, a mai napig támadásoknak vannak kitéve a globalizáció és a Soros György által finanszírozott újságokon és személyiségeken keresztül. De hangsúlyozom, hogy ez az ellentét ál-ellentét, mert az, amelyik egy ősi kultúrának az üzeneteit akarja behozni az életünkbe, az nem foglalkozik az úgynevezett avantgárd művészeti irányzatokkal és a képviselőivel, hanem járja a maga útját, amennyire tudja. Azonban egyre nehezebb a dolga, mert a televíziózás és az újságok több mint 90%-a azt akarja elhitetni, hogy csak egyetlen igazi univerzális szellemiség van, a pénz szellemisége, amelyből sokat kell megszerezni, és ez a jövő útja. Ennek jegyében az iskolák olyan értelmű fokozatos átalakítása zajlik, hogy eltűnjön az, amit mi európai kultúrának nevezünk. Nem lehet „árnyaltan” fogalmazni, sajnos ez így működik. Magyarul: egy gypűvé lealjasított világban végvári vitézként kell ma azoknak élniük, akik továbbra is hisznek abban, hogy Isten teremtette az embereket.

– A hetvenes-nyolcvanas években – ahogy végignéztem az ön munkáiról készült monográfiát – elsősorban falvakban, kisebb városokban épített faluházakat. Próbálkoztak-e, próbálkoztak-e Budapesten, és főleg lakótelepeken hasonló közösség-szervező funkciót betöltő épülettel? Volt-e, van-e elképzelése arra, hogy a házigyárakba zsúfolt-préselt hontalan embereket valahogy megpróbálják önmaguk hely-

zetének tudatosítására, helyzetük megváltoztatására ráébreszteni, a közösség formálását segíteni?

– Rengeteg energiát fordítottunk erre, hiába. Nemcsak Budapesten, Salgótarjánban és más helyeken is megpróbáltunk lakótelepi klubokat létrehozni. Terveket készítettünk, hogy ócskaságokra és raktár célra használt helyiségekből közösségi helyiségeket csináljunk. Megpróbáltunk lakossági fórumokat szervezni, és megpróbáltuk ráébreszteni őket arra a kegyetlen helyzetre, amiben vannak. Nem ment! Mert nem tudjuk azt mondani, hogy az 50 ezer forintos fizetésed helyett holnaptól kezdve 170 ezer lesz a fizetésed! Nem mondhatjuk, hogy elintézzük, hogy ne 30 ezer forint legyen a havi távfűtési díjad a 70 ezer forintos fizetésedből! Nem tudjuk azt mondani, hogy noha elsőrangú eszteregályos voltál, holnaptól kezdve kvázi nem utcasepressel kell foglalkoznod, hanem újra a szakmában dolgozhatsz, holott erre volna szükség!

Azzal, hogy tetőt tervezünk egy tízemeletes ház tetejére, kifestjük szép színűre, semmit nem tettünk. Mert ezekben a házakban gyakorlatilag nem létezik a hő- és hangszigetelés, tele vannak csótánnal, az életnívó pedig egyre alacsonyabb szintre száll. Az előző kormányzat foglalkozott ezzel a kérdéssel, létrejött az a lakáshitel-rendszer, amelyik lehetővé tette, hogy egy fiatal házaspár lakáshoz jusson és ne 51 négyzetméteres lakásban osztozzon a szülőkkel, és ne egy élethetetlen életet kezdjen el –, ez most leáll. A mostani kormányzat abszolút nem foglalkozik ezzel az egész ügygel, és a privatizáció tovább folyik. Most már minden eladó, még az is, amiről úgy gondoltam, hogy mégsem fog megtörténni, eladó a termőföld is. Ami azt jelenti, hogy a talpunk alól is eladják a földet! Nem vagyok pesszimista távolról sem, nehezebb helyzetekben is élt és nehezebb helyzeteket is átvészelt a magyar nép, de annak nem örülök, hogy olyan vezetőink vannak, akiket az, amiről beszélgetünk, egyáltalán nem érdekel, sőt veszélyesnek tartják saját céljuk és politikájuk szempontjából.

– Az ezredfordulótól a globalizáció közvetlenül és erőteljesen érezteti hatását és erejét. Ma már egyértelműen látszik, hogy a népi kultúra a hetvenes-nyolcvanas években adekvát válasz volt. Ugyanakkor ez a paraszti kultúra a mai, megváltozott körülmények között nem képes érvényesen megszólítani embereket sokaságát; legalább is így érzékelem. Ön szerint milyen választ adhat a techno, a pénzorientált kultúra kihívására és folyamatos provokációjára a magyar kultúra? Milyen, felelészthető tartalékaink vannak?

– Én úgy látom, hogy az a fogyasztói struktúra, ami ide is benyomul – egy autót három évre kell megtervezni, egy ruhát fél-egy évre megcsinálni, hogy nem kell a gyerek, hogy a tv az élet fordítottját hiteti el életnek Való világ, Big Brother címmel, hogy a híryanagy 90%-a negatív hír –, ez egy válságnak a tünetcsoportja, amely azonban nem tud érvényes lenni a világban mindenütt. Sem Kínában, sem Amerikában, sem Dél-Amerikában. Úgy gondolom,

ÜZENŐ

súlyos válság következik – az állandó tévzés, a drog, az alkohol romboló hatása –, de ezzel párhuzamosan az emberekben egyre jobban megérlelődik az az igény, hogy változtassanak az életkörülményeiken, amelyet egyelőre kérdés formájában tesznek föl, hogy „mi lesz velünk, Makovecz úr?” Bennem kitörölhetetlen sebként van jelen ez a kérdés. Mert amikor a víz elárasztotta Bereget, Szatmárt, azonnal megszerveztem a vándoriskolásokkal egy komplett, húsztörvöl álló fűzetet, amely a szatmári építészeti hagyományoknak és az ottani életformának megfelelő épületeket tartalmazott, és a katasztrófa bizottságon keresztül több mint négyszáz házat építettünk föl azon a területen. Amikor a katasztrófa bekövetkezett, térdig érő vízben állt velem szemben egy velem korú házaspár; a tehén ott úszott a vízben, nem tudták kimenteni, a kakas meg a tyúk fenn a fán, ott volt összedőlve a házuk. Szemben álltak velem a vízben, és azt kérdezték, „mi lesz velünk?” Házat építettünk nekik és most ott élnek, amit újra el fog önteni a víz – mert Trianon gondoskodott arról, hogy abszurd világ jöjjön létre a Kárpát-medencében –, de most már nem fogja tudni összedönteni!

Ezt az élményt vagy alaphelyzetet én kiterjesztem mindenre. Az értelmiség helyzetére, felelősségére, az embereknek a környező világgal való magatartására és mindenre. Ez egy alapkérdés, majdnem azt mondom, ismeretelméleti alapkérdés –, a többi nem érdekes. Ha tehát templomot kell építenem, mindent megteszek érte. Ha családi házat kell terveznem, akkor asszony nélkül nem tervezem meg. Nem előszobát csinállok, hanem egy nagy lakóelőteret, ahonnan a konyha és az összes többi helyiség nyílik: Oda jön a Jézuska, a gyerek ott tanul. Magyarul: visszacsinálom bonyolultabb, gazdagabb formában azt, ami egy háromosztatú parasztházban zseniális és jó. És nem érdekel, hogy az Oktogon és a hozzá hasonló szennylapok mit hazudoznak és mocskolnak a saját lapjukban, mert engem azóta is az a két öregember inspirál.

Nekem csak azok a partnereim, akik velem együtt most másfél év óta járják az országot, heti két alkalommal mondják az embereknek, hogy ne búsuljatok. És vegyetek földet és takarítsátok ki az árkot! És konfrontáljatok az áramszolgáltatóval, hogy ne merészelje levágni az előkertben lévő fáitokat, menjetek be az önkormányzatokhoz és intézzétek el, hogy a víz mindig víz legyen, hogy a szennyvízcsatornákat ki kell építeni, fákat kell ültetni az utcára és így tovább. És nem foglalkozom azzal, aki nem jön rá, hogy nemcsak a saját élete van a kezében, hanem a többié is.

Pécsi Györgyi

